

Inhoud

1	Hier wonen draken	9
2	Zaden	21
3	'Een zelfstandige actor'	31
4	'Bevriende' vijanden	43
5	Het opiumdepartement	58
6	Grote Broer	72
7	Visioenen	88
8	Familieverhaal	99
9	Malwa	108
10	Oost en West	127
11	Diaspora	146
12	Boston-brahmanen	169
13	Amerikaanse verhalen	188
14	Guangzhou	226
15	De 'Zee-kalmerende' Toren	251
16	Pijler van het Rijk	267
17	Parallellen	290
18	Voortekenen	316
	Dankwoord	333
	Noten	335

Hier wonen draken

Wat me nu verbaast, als ik eraan terugdenk, is dat China voor mij het grootste deel van mijn leven een uitgestrekte, uniforme leegte was. De enorme ruimte die op kaarten boven India zweefde, had net zo goed het opschrift ‘Hier wonen draken’ kunnen dragen.

Toevallig ben ik geboren in West-Bengalen, een Indiase deelstaat die grenst aan China, en ben ik opgegroeid in een stad, Calcutta (nu Kolkata), die een kleine maar aanzienlijke Chinese gemeenschap heeft. Toch had ik geen enkele interesse in de Chinese geschiedenis, geografie of cultuur. Ook kwam het, hoewel ik altijd graag heb gereisd, nooit in me op om bijvoorbeeld Yunnan te bezoeken, ook al ligt de hoofdstad van de provincie, Kunming, hemelsbreed niet veel verder van Calcutta dan New Delhi. Op de een of andere manier leek Kunming tot een andere wereld te behoren, een wereld die niet alleen door een torenhoge bergketen van de mijne was afgesneden, maar ook door een Himalaya van de geest.

Pas in 2004, toen ik begon met het schrijven van mijn roman *Sea of Poppies*¹, kwam ik op het idee om China voor het eerst te bezoeken. De centrale personages in de roman zijn het echtpaar Deeti en Kalua die in 1838 als contractarbeiders op reis gaan naar Mauritius. Omdat dit de basis van het verhaal was, wist ik dat het onderzoek voor het boek me naar Mauritius zou brengen – en dat deed het ook – maar het leidde me ook in een andere, totaal onverwachte richting. Naarmate ik meer onderzoek deed, realiseerde ik me dat de achtergrond van het verhaal niet alleen gevormd werd door India en Mauritius, maar ook door het stuk water dat de twee landen scheidt (en ook verbindt): de Indische Oceaan.

Schrijven over de zee is iets anders dan schrijven over land. De horizon is groter en de setting mist de onveranderlijkheid die romanschrijvers in staat stelt om ‘een gevoel van plaats’ over te brengen. Als een schip toevallig de hoofdlocatie is, zoals de schoener *Ibis* in *Zee van papaver*, dan word je je erg bewust van stromingen, winden en verkeersstromen. En hoe meer ik me verdiepte in de achtergronden, hoe duidelijker het werd dat de zeescheepvaart in de periode waarover ik schreef, de eerste helft van de negentiende eeuw, niet in de eerste plaats plaatsvond tussen India en het Westen, zoals ik me had voorgesteld, maar tussen India en China – of beter gezegd, één bepaalde plaats in China, een stad die ‘Kanton’ heette.

Ik was deze naam in het verleden vaak tegengekomen zonder precies te weten waar de stad lag. Nu ik me begon te verdiepen in de negentiende-eeuwse nautische literatuur, werd ik steeds nieuwsgieriger: wat was er zo bijzonder aan Kanton dat alleen al de gedachte om erheen te varen negentiende-eeuwse zeelieden en reizigers in vervoering kon brengen?

Als ik überhaupt op de hoogte was geweest van China en de Chinese geschiedenis, dan had ik geweten dat ‘Kanton’ een woord was dat de Europeanen ooit, nogal losjes, gebruikten om te verwijzen naar de provincie Guangdong in het algemeen en naar de stad Guangzhou in het bijzonder.² Maar in die tijd was mijn kennis van China en zijn geografie zo summier dat ik slechts een vaag idee had waar Guangzhou lag.

Nu ik eraan terugdenk, lijkt het me dat mijn onwetendheid met betrekking tot China niet het resultaat was van een gebrek aan nieuwsgierigheid, kansen, of wat dan ook. Ik ben ervan overtuigd dat het het product was van een innerlijke barrière die niet alleen bij Indiërs, maar ook bij Amerikanen, Europeanen en vele andere mensen over de hele wereld is ingeplant door bepaalde patronen in de wereldgeschiedenis. En naarmate de jaren verstrijken en de schaduw van China over de wereld langer wordt, verharderen deze barrières zich duidelijk, vooral in India en de Verenigde Staten.

Ik denk dat we iets belangrijks kunnen leren door deze situ-

atie van dichterbij te bekijken – niet alleen omdat ze betrekking heeft op China, maar ook omdat ze ons iets vertelt over de manier waarop de wereld wordt waargenomen en begrepen.

Aan de Indiase kant is het de herinnering aan de Chinees-Indiase oorlog van 1962, waarin India een klinkende nederlaag leed, die alle andere herinneringen met betrekking tot China overheerst en zelfs overweldigt.³

Ik was toen zes jaar oud, maar mijn herinneringen aan die tijd zijn nog levendig. Ik herinner me dat mijn moeder in tranen gouden armbanden uitzocht om bij te dragen aan de oorlogsinspanningen; ik herinner me dat mijn vader lakens en wollen dekens verzamelde om naar het front te sturen; ik herinner me dat mijn ouders en hun vrienden eindeloos ruzieden over de oorzaken van de oorlog en wie er schuld had aan het debacle.

Er is nog steeds geen consensus over deze kwesties. In een studie uit 2021 van het voormalige hoofd van de afdeling Geschiedenis van het Indiase ministerie van Buitenlandse Zaken, Avtar Singh Bhasin, wordt gesuggereerd dat misverstanden en blunders van de toenmalige premier van het land, Jawaharlal Nehru, een belangrijke rol hebben gespeeld bij het uitbreken van de oorlog. ‘Het was het feit dat Nehru vrij spel dacht te hebben aan de westelijke grens dat tot problemen had geleid,’ schrijft Bhasin. ‘India werd het slachtoffer van zijn verkeerde veronderstellingen.’⁴ Nehru was in veel opzichten een bewonderenswaardig man en een visionair staatsman, maar toch lijkt hij bijzonder onbekwaam te zijn geweest in zijn aanpak van deze crisis.

De volledige waarheid zal waarschijnlijk nooit bekend worden, omdat sommige van de belangrijkste historische materialen het daglicht nog moeten zien. Wat wel zeker is, is dat de oorlog van 1962 tot op zekere hoogte een gevolg was van de culturele en politieke schaduwen die de Himalaya wierp – verkeerde interpretaties, verkeerde inschattingen en gebrekkig begrip speelden een niet onbelangrijke rol bij het uitlokken van het conflict.⁵

De kwesties die de aanleiding vormden voor de oorlog van 1962 zijn nog lang niet opgelost. Het conflict heeft decennialang geduurd en duurt nog steeds voort, waarbij langs de grens regelmatig botsingen plaatsvinden tussen Chinese en Indiase troepen. Het einde van deze botsingen is ook niet in zicht: China is vandaag de dag een steeds assertiever en oorlogszuchtiger buurland, en India heeft geen andere keuze dan zich zo goed mogelijk staande te houden.⁶

Het lijkt geen twijfel dat deze voortdurende confrontatie vele lagen van angst, wrok en vijandigheid heeft toegevoegd aan de Indiase houding ten opzichte van China. De extreme wrok tegen China die nu steeds duidelijker wordt in de Verenigde Staten, heeft in India het grootste deel van mijn leven bestaan.

Maar er bestaan ook extreme spanningen tussen India en Pakistan: ze hebben verschillende oorlogen uitgevochten en in beide landen zijn grote aantallen mensen elkaar bitter vijandig gezind. Toch is er aan beide kanten van de grens geen gebrek aan interesse en nieuwsgierigheid. Integendeel: India en Pakistan hebben een obsessieve belangstelling voor elkaars politiek, cultuur, geschiedenis, actualiteit, sport enzovoorts.

Dit is zeker geen ongewone omstandigheid: conflicten leiden vaak tot een verdieping van culturele en creatieve betrokkenheid. In de Verenigde Staten was er bijvoorbeeld een golf van inschrijvingen voor Arabische taallessen na de aanslagen op het World Trade Center in 2001. De stroom boeken, artikelen en films over Irak en Afghanistan is sindsdien gestaag toegenomen.

Iets dergelijks gebeurde niet in India na 1962. In plaats van een piek in interesse was er een spastische terugslag, vergezeld van een opleving van schaamte, achterdocht en angst. Na de oorlog, die slechts een paar weken duurde, werden India's kleine, verspreide gemeenschappen van migranten van Chinese afkomst de zondebok voor de ramp.

De wortels van de Chinese gemeenschappen in India gaan terug tot het einde van de achttiende eeuw, toen de eerste Hakka-migranten zich in de buurt van Calcutta vestigden.⁷ Na verloop van tijd bloeide de gemeenschap op; ze runde diverse scholen,

tempels en kranten, en veel van haar leden werden succesvolle beoefenaars van vrije beroepen en ondernemers.⁸ Veel Chinese Indiërs bezochten China nooit en hadden geen banden met dat land; een aanzienlijk aantal was anticommunist. Maar de oorlog van 1962 was nog niet voorbij of de Indiase regering nam een wet aan die het mogelijk maakte om ‘iedereen [die verdacht wordt] van vijandige afkomst aan te houden en in hechtenis te nemen’.

Duizenden etnische Chinezen werden gedwongen India te verlaten; velen werden stateloze vluchtelingen. Duizenden anderen werden in India geïnterneerd en verbleven jarenlang zonder proces in interneringskampen. Toen ze werden vrijgelaten, ontdekten de meesten dat hun huizen en bedrijven in beslag waren genomen of waren verkocht. Jarenlang moesten ze zich daarna maandelijks melden op politiebureaus. De sfeer van wantrouwen strekte zich zelfs uit tot de weinige Indiase wetenschappers die China bestuurden.

In de jaren na de oorlog werd de etnisch-Chinese bevolking van Calcutta gehalveerd van twintigduizend naar tienduizend. Velen van degenen die overbleven, werden gedwongen te verhuizen van het oude Chinatown, in het stadscentrum, naar Tangra, een moerasgebied aan de rand van de stad. Het is een bewijs van de veerkracht en ondernemingszin van de gemeenschap dat deze buurt een levendig nieuw Chinatown is geworden, bezaaid met fabrieken, werkplaatsen, tempels en restaurants.

Het tot zondebok maken van de Chinees-Indiase gemeenschap na 1962 is zonder twijfel een lelijk hoofdstuk in de geschiedenis van onafhankelijk India. Maar India heeft er ook een prijs voor betaald, Calcutta nog het meest. De jaren zestig en zeventig waren precies de tijd waarin Chinese diasporagemeenschappen in veel delen van Zuidoost-Azië een economische transformatie teweegbrachten door buitenlands kapitaal aan te trekken en nieuwe bedrijven en industrieën op te zetten. Als de Chinees-Indiase gemeenschap niet was verwoest door de oorlog van 1962, had ze misschien ook kunnen helpen Calcutta nieuw leven in te blazen.

Ik werd hier in 2010 op indringende wijze aan herinnerd toen

mijn vrouw en ik een paar dagen doorbrachten in Coloane, op het zuidelijkste puntje van het schiereiland Macau. Ons rustige, zonovergoten hotel stond boven een zandstrand, met een spectaculair uitzicht op de zee; de keukens produceerden enkele van de beste Macanese gerechten in die beroemde epicuristische stad. Op een ochtend ontdekte ik tot mijn verbazing dat de eigenaresse van het hotel, een vrouw van midden vijftig, was opgegroeid in Calcutta: ze sprak vloeiend Engels, Bengalees en Kantonees (maar geen Mandarijn). Haar familie had restaurants gehad in Calcutta, zei ze, en ze hadden altijd al een hotel willen runnen. Maar na 1962 waren ze gedwongen om te vertrekken. Het had vele jaren van strijd gekost voordat ze eindelijk hun droom konden verwezenlijken – zij het dat hun hotel in Macau stond en niet in Calcutta.

Welke rol speelde de oorlog van 1962 dan bij het vormen van mijn kijk op China? Dat die oorlog een rol heeft gespeeld, daar twijfel ik niet aan, maar het meest opvallende aan mijn kijk op China was eigenlijk dat het land voor mij nauwelijks bestond. En dit was, denk ik, het gevolg van een bepaalde manier van kijken, niet alleen naar China maar ook naar de wereld in het algemeen: het is een kijk waarin het Westen zo groot opdoemt dat het al het andere overschaduwet.

De aanwezigheid van het Westen is onontkoombaar op het hele Indiase subcontinent, of het nu gaat om taal, kleding, sport, materiële voorwerpen of kunst. In feite is het lang een standaardaanname geweest, zowel onder Indiërs als onder veel westerlingen, dat de transformatie van het sociale, culturele en materiële leven die in de regio plaatsvond tijdens de kolonisatieperiode grotendeels te danken was aan een proces dat ‘verwesterlijking’ werd genoemd.⁹ Hieraan ten grondslag ligt dan weer de aanname dat de moderniteit een exclusief westerse creatie was die via contact werd overgedragen op India en de rest van de wereld, als ‘een virus dat zich van de ene plaats naar de andere verspreidt’.¹⁰

Een ander deel van de wereld dat lang en zichtbaar aanwezig is geweest op het Indiase subcontinent is het Midden-Oosten. Overal in de regio zijn invloeden uit het Midden-Oosten zichtbaar: in de kunst, architectuur, voeding, kleding en taal. De woordenschat van de belangrijkste subcontinentale talen is grotendeels gebaseerd op het Perzisch en Arabisch. Zelfs als tiener was ik me ervan bewust dat ik tientallen woorden van Arabische en Perzische oorsprong gebruikte terwijl ik Bengaals, Hindi of Engels sprak. Maar in geen van die talen zou ik ook maar één woord van Chinese herkomst hebben kunnen noemen; het idee alleen al dat ik in mijn dagelijks leven woorden van Chinese oorsprong zou gebruiken, leek bizar. Hetzelfde gold ook voor alledaagse voorwerpen en gebruiken: het zou niet bij me zijn opgekomen dat iets in mijn materiële of culturele wereld in de richting van China kon wijzen, in plaats van in de richting van het Midden-Oosten of Europa.

Pas toen ik China voor het eerst bezocht, in september 2005, ontdekte ik hoezeer ik me vergist had.

Dat eerste bezoek aan China was in veel opzichten een openbaring, ook al was ik maar een paar weken in het land, bijna alle in Guangzhou. Maar mijn openbaring vond niet plaats toen ik in China was; die deed zich voor nadat ik was teruggekeerd naar India.

Op een dag, kort na mijn reis naar Guangzhou, zat ik in mijn ouderlijk huis in Calcutta een kopje thee te drinken in mijn studeerkamer. Dit ritueel maakte net zozeer deel uit van mijn dagelijkse routine als uit bed komen; ik heb duizenden keren aan datzelfde bureau gezeten, in dezelfde stoel, met een dienblad met thee voor me.

Maar die dag was anders. Toen ik naar mijn kopje thee keek – of *cha* zoals het in het Bengaals heet – herinnerde ik me plotseling een woord dat ik onlangs in Guangzhou had gebruikt: *chah*. Ik keek nog eens naar het kopje en zag dat het van porselein was – *China* in

het Engels, of *Chinémati* (Chinese klei) in Bangla. Het viel me toen op dat ook dit iets was wat mijn leven was binnengekomen via Guangzhou, dat eeuwenlang enorme hoeveelheden *China-ware* naar de wereld had geëxporteerd.¹¹

Op het dienblad stond, samen met het kopje en schoteltje, een schaalte witte suiker: van alle smaakmakers is deze misschien wel het meest geliefd bij de Indiase tong. En hoe heet het? In Bengalen, zoals in een groot deel van India, wordt het *cheeni* genoemd – wat slechts een algemeen woord is voor ‘Chinees’.¹² Ik gebruik dat woord al mijn hele leven, maar het was nooit bij me opgekomen om me af te vragen waar het vandaan kwam. En dan was er nog het dienblad zelf, een goedkoop voorwerp van lakwerk, van een soort dat veel voorkomt in India. Ook dit paste zo goed in mijn omgeving dat het me nooit was opgevallen of vragen had opgeroepen. Maar op die dag riep het visuele herinneringen op aan de collecties lakwerk die ik onlangs in Guangzhou had gezien: het kwam toen bij me op dat het dienblad ook wel eens Chinese voorouders kon hebben.

Ik keek die kamer rond en plotseling zag ik overal China: in een pot pinda’s (die in het Bengaals ‘Chinese noten’ of *chinébadam* worden genoemd); in chrysanten in een vaas; in goudvissen in een kom; in enveloppen en wierookstokjes. Het was alsof een onzichtbare hand in de kamer was verschenen en een hele reeks voorwerpen aanwees die, juist door hun vertrouwdheid, zo diep in mijn bewustzijn waren weggezonden dat ze niet meer opvielen. Deze dingen – thee, suiker, porselein – hadden op zichzelf nooit iets voor me betekend: het waren gewoon dingen, levenloos, stil en zonder communicatief vermogen.

Een paar weken later, toen ik was teruggekeerd naar Brooklyn, waar ik woon, had ik dezelfde ervaring in mijn studeerkamer. Naast een soortgelijk ensemble van dingen die met thee te maken hebben, was er een oud vloerkleed, een presse-papier en natuurlijk een overvloed aan ‘Made in China’-gadgets en -apparaten. Overal waar ik keek was er wel iets, oud of nieuw, dat verwees naar China.

Wat toen tot me doordrong was dat bepaalde voorwerpen zelf

het materiële, stille equivalent zijn van woorden die gesproken worden door onzichtbare, geheimzinnige krachten en instanties die ons leven vaak vormgeven zonder dat we ons daarvan bewust zijn. In een vreemde omkering werden de levenloze voorwerpen om me heen plotseling mijn leraren, die me lieten zien dat mijn fysieke bestaan sprak van een verleden dat heel anders was dan de geschiedenissen waarover ik had gelezen in boeken en documenten. In mijn mentale universum bestond China bijna niet; in mijn materiële wereld was China overal.

In de jaren daarna groeide *Zee van papaver* uit tot een uitgebreide trilogie van romans, vernoemd naar de schoener *Ibis*. Veel hoofdstukken in de laatste twee delen van de Ibis-trilogie (*Rivier van mist* en *Vloed van vuur*) spelen zich af in en rond Guangzhou en de Parelrivierdelta. Toen ik me verdiepte in het onderzoek voor de boeken, realiseerde ik me dat wat voor mij gold, ook gold voor een groot deel van de planeet: China speelt een grote rol in ons materiële en culturele leven, maar toch blijft de aanwezigheid ervan vaak onopgemerkt.

Waarom is dat zo?

Toen ik met deze vraag worstelde, kwam ik er uiteindelijk achter dat de historische aanwezigheid van China in mijn wereld makkelijk over het hoofd te zien was omdat die aanwezigheid voor het grootste deel non-verbaal was: ze was meestal niet verbonden aan het soort discursieve concepten, zoals 'ontwikkeling' en 'voortgang', die zo'n grote rol hebben gespeeld bij het schrijven van de moderne geschiedenis.

Of, anders gezegd: terwijl de invloed van het Westen op mijn wereld werd uitgeoefend door een bijna obsessieve uitwerking van woorden en concepten, was de invloed van China subtieler, nagenoeg onzichtbaar, uitgeoefend door de verspreiding van praktijken en door objecten, zoals die op mijn bureaus in Calcutta en Brooklyn stonden. Omdat objecten zwijgen en op zichzelf geen verklaring bieden voor hun aanwezigheid, is er een conceptuele